

УДК 343.222

**Олександр Володимирович
ОЛІШЕВСЬКИЙ,**
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ ОСОБИ

Визначено поняття «критерії оцінки суспільної небезпечності особи». Проаналізовано обставини, що характеризують ступінь суспільної небезпечності особи. Класифіковано критерії оцінки суспільної небезпечності особи на обставини об'єктивного та суб'єктивного характерів до, під час та після вчинення злочину. Виділено юридично значущі критерії оцінки суспільної небезпечності особи.

Ключові слова: *критерії оцінки, обставини, суспільно небезпечна особа, суспільна небезпечність особи.*

Постановка проблеми. Суспільно небезпечна особа – та, яка схильна або має бажання за певних умов до заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди фізичній, юридичній особі, суспільству або державі. Це людина, направлена проти соціальних цінностей, акцентована на задоволенні власних потреб чи інтересів. Встановлення правоохоронними органами та судом факту втрати особою суспільної безпеки є необхідним, якщо вести мову про застосування звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки.

Про існування такого критерію оцінки людини як суспільно небезпечна говорить сам законодавець в ст. 48 КК України: особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на

час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури свідчить про наявність декількох напрямів вивчення особи злочинця – кримінологічного, кримінально-правового, оперативно-розшукового, криміналістичного, психологічного та інших. Усі вони в сукупності дають єдину картину характеристики особи. Дане питання стало предметом дослідження багатьох фахівців, серед яких: В. Г. Андросюк, Ю. М. Антонян, В. О. Бачинін, С. В. Бородін, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, О. О. Дудоров, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, В. М. Кудрявцев, В. О. Навроцький, В. В. Сташис, М. І. Хавронюк та інші. Однак, дослідженням критеріїв суспільної небезпечності особи займалося лише невелике коло вчених. До цього часу це питання не знайшло однозначного вирішення.

Метою статті є спроба визначити поняття «критерії оцінки суспільної небезпечності особи» та узагальнити відповідні критерії для подальшого науково обґрунтованого застосування правоохоронними органами та судом.

Виклад основного матеріалу. Суспільна небезпечність особи, яка вчинила злочин повинна розглядатися, на погляд А. А. Лієде, у взаємозв'язку із злочином, його оцінкою та суб'єктом. При цьому автором було запропоновано класифікацію обставин, що характеризують особу, яка вчинила суспільно небезпечне діяння на юридичні, моральні та побутові. Юридичні: вчинення особою злочину невеликої суспільної небезпеки; відсутність в минулому особи вчиненого умисного злочину; відсутність обставин, що обтяжують відповідальність; визнання особою своєї вини та щире її каяття. Моральні та побутові ознаки: відсутність в поведінці винного антисуспільних установок; добропорядне відношення особи до своїх трудових обов'язків; добропорядне відношення до громадських та сімейних обов'язків. На думку науковця, встановлення саме цих обставин сприятиме об'єктивному визначенню відсутності великої суспільної небезпеки особи та можливості її виправлення заходами суспільного впливу [2, с. 135-140].

Обставинами, що характеризують особу винного слід вважати, як зазначає Ю. В. Манаєв, певні соціальні, психофізичні дані про вчинений злочин, що не є елементами складу злочину та утворюють його самостійну характеристику; також психофізичні особливості суб'єкта, що не залежать від його волі, свідомості та зовнішньо не мають прямого зв'язку із вчиненим злочином. Особливу увагу науковець звертає на комплексність їх дослідження [3, с. 12]. Вбачається тут необґрунтованим відмежування соціальних, психофізичних даних про вчинений злочин, що не є елементами складу злочину від елементів складу злочину. Оскільки тоді неможливо говорити про комплексну об'єктивну оцінку суспільної небезпечності.

Всі ознаки, що характеризують особистість злочинця П. С. Дагель згрупував на певні підструктури: ознаки, що характеризують суспільну небезпечність особи злочинця (характер вчиненого злочину, тяжкість вчиненого злочину, форма вини, мотив і мета злочину, спосіб вчинення злочину); ознаки, що характеризують соціальне відношення особи в різних сферах

життя (суспільні відносини, трудові відносини); ознаки, що характеризують морально-психологічну сторону особистості (спрямованість особистості, її світогляд, інтереси); ознаки, що характеризують психологічну сторону особистості (особливості сприйняття, пам'яті, протікання інтелектуальних, вольових та емоційних процесів); ознаки, що характеризують фізичні (біологічні) особливості особи (стать, вік, особливості фізичної конструкції) [4, с. 61–65]. Надана класифікація була б більш вдалою, якщо науковець зазначить, що всі перераховані ознаки (характеризують соціальне відношення особи в різних сферах життя, морально-психологічну сторону особистості, психологічну сторону особистості, фізичні (біологічні) особливості особи) також характеризують суспільну небезпечність особи злочинця.

Ця класифікація ознак була піддана критиці Г. П. Гаверовим. Зокрема, ним було вказано, що дані ознаки особи, визначені в класифікації навряд чи вплинуть на визначення ступеня суспільної небезпечності особи та будуть взяті до уваги при звільненні її від кримінальної відповідальності чи призначення покарання. Це обумовлено тим, що для визначення особливостей сприйняття, пам'яті, протікання інтелектуальних, вольових та емоційних процесів слід мати спеціальні знання в галузі психології. А під час судового слідства їх визначити неможливо. В той же час, не зрозуміло, як будуть впливати ці особливості на звільнення від кримінальної відповідальності чи призначення покарання: пом'якшувати чи обтяжувати відповідальність. Тому вчений запропонував власну групу ознак для визначення характеристики особистості, які ним було поділено на соціально-демографічні ознаки (стать, вік, освітній рівень, відношення до суспільно-корисної праці, поведінка в побуті, участь в громадських організаціях, нагороди чи звання, дані про умови життя, стан здоров'я та працездатність, судимість, адміністративні правопорушення); соціально-психологічні ознаки (переконавання, погляди, інтереси, потреби, світогляд, морально-етичні норми та звички особи, характер і темперамент, психологічні аномалії особистості та вікові особливості) [5, с. 56–81]. Г. П. Гаверов враховує в своїй класифікації необхідність аналізу обставин життя і особи до, під час та після вчинення злочину. Проте, не приділена увага зовнішньому виразу злочину, через який переважно і оцінюють суспільну небезпечність особи.

На ступінь суспільної небезпечності особи, як зазначає В. С. Єгоров, впливають такі дані як: припинення подальшої злочинної діяльності, активна допомога слідству, усвідомлення небезпечності злочинної поведінки та каяття у вчиненому, відшкодування шкоди, суспільно корисна поведінка в період після вчинення злочину (влаштування на роботу чи на навчання, припинення антисоціальних зв'язків, створення сім'ї, наявність позитивних характеристик з місця роботи чи проживання) [6, с. 91–92]. Зазначене автором говорить про позитивну посткримінальну поведінку, але не враховує попереднього життя особи, яка вчинила діяння.

Обставини, що характеризують ступінь суспільної небезпеки особи Т. Б. Ніколаєнко запропонувала поділити на: обставини, що характеризують особу винного в момент вчинення злочину (характер та тяжкість вчиненого

злочину, спрямованість умислу, дані медичного та психофізичного характеру); обставини, що характеризують особистість та спосіб життя винного до вчинення злочину (наявність судимості, відношення особи до суспільно-корисних цінностей, відношення в сім'ї); обставини, що характеризують особу винного після вчиненого діяння (поведінка особи після вчинення злочину, щире каяття у вчиненому злочині) [7, с. 16]. Думки науковця були б більш вдалим, якщо додати до цього поділу обставини, що характеризують зовнішнє вираження злочину, оскільки саме за цим переважно і дають оцінку особі, винній у вчиненні суспільно небезпечного діяння.

На прямих часовій лінії час вчинення злочину є, в переважній більшості випадків, однією крапкою. Особистість не вичерпується лише вчиненням суспільно небезпечного діяння. Тому критерії оцінки суспільної небезпечності особи – це обставини, які характеризують її поведінку, умови життя, потреби, внутрішні ментальні та вольові процеси до, під час та після вчинення злочину. Іншими словами, – це обставини об'єктивного і суб'єктивного характеру до, під час та після вчинення злочину. До перших відносяться поведінка (вчинки) та умови життя особи, а до других – особистість, внутрішні ментальні та вольові процеси.

Критерії об'єктивного характеру до вчинення злочину: вчинення дисциплінарного проступку, адміністративного правопорушення чи злочину в минулому (особливо умисного); стан здоров'я, наявність або відсутність тяжкої хвороби; збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин; умови праці та відпочинку; стосунки в сім'ї, колегами, оточенням та потерпілою особою; наявність певних знань, умінь та навичок (особливо стосується злочинів, вчинених з необережності); дотримання громадського порядку, трудової дисципліни; виконання взятих на себе зобов'язань; альтруїстична чи волонтерська діяльність.

Критерії суб'єктивного характеру до вчинення злочину: характер; темперамент; світогляд; моральні якості; відношення до виконання своїх сімейних, професійних, громадських обов'язків та людей; ксенофобія, нацизм, расизм тощо.

Критерії об'єктивного характеру під час вчинення злочину: значущість об'єкту (предмету) злочинного посягання; форма діяння, готування до нього; завдана шкода; вид причинно-наслідкового зв'язку; спосіб; місце; час; обстановка; знаряддя та засоби вчинення злочину; вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи злочинною організацією; одночасне виконання суспільно корисних дій (необхідна або уявна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця, виконання законного наказу або розпорядження, діяння, що вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації); поведінка, вік, стать, стан потерпілої особи.

Критерії суб'єктивного характеру під час вчинення злочину: повнота здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними, перебування під впливом сильного душевного хвилювання, погрози, примусу, матеріальної, службової

чи іншої залежності; особливо значущими виступають форма вини, емоційний стан, мета та мотив вчинення злочину. Наприклад, заподіяння умисно легкого тілесного ушкодження є злочинним, а через необережність – ні. Вбивство, вчинене з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання при дотриманні ознак правомірного заподіяння шкоди є суспільно корисною дією, а позбавлення життя іншої особи з метою отримання майна потерпілого вказує на суспільну небезпечність особи.

Критерії об'єктивного характеру після вчинення злочину: ухилення від досудового слідства та суду; вчинення дисциплінарного проступку, адміністративного правопорушення чи злочину; з'явлення із зізнанням (добровільні заява або повідомлення особи про вчинене); активне сприяння розкриттю злочину; відшкодування особою завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди; примирення з потерпілим; добропорядні відносини в сім'ї, колективі та суспільстві; виправдання довіри колективу; виконання заходів виховного характеру; дотримання громадського порядку, трудової дисципліни; виконання взятих на себе зобов'язань; альтруїстична чи волонтерська діяльність; припинення антисоціальних зв'язків; створення сім'ї; влаштування на роботу чи навчання; стан здоров'я, наявність або відсутність тяжкої хвороби; зміна обстановки, внаслідок якої вчинене діяння та/або особа втратили суспільну небезпечність.

Критерії суб'єктивного характеру після вчинення злочину: щире каяття особи після вчинення нею злочину, особливо в частині визнання вини та засудження своєї поведінки; відношення до виконання своїх сімейних, професійних, громадських обов'язків та людей; ксенофобія, нацизм, расизм тощо.

Даний перелік є загальним, він не охоплює всіх випадків. Людина, її світогляд, вчинки, потреби та умови життя мають вивчатися як єдине ціле. Проте, вище приведено випадки, коли в цьому немає необхідності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, критерії оцінки суспільної небезпечності особи – це обставини, які характеризують її поведінку, умови життя, потреби, внутрішні ментальні та вольові процеси до, під час та після вчинення злочину. Іншими словами, – це обставини об'єктивного і суб'єктивного характеру до, під час та після вчинення злочину. До перших відносяться поведінка (вчинки) та умови життя особи, а до других – особистість, внутрішні ментальні та вольові процеси. До юридично значущих критеріїв оцінки суспільної небезпечності особи відносяться:

- обставини об'єктивного характеру до вчинення злочину: вчинення злочину в минулому (особливо умисного); збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;

- обставини об'єктивного характеру під час вчинення злочину: значущість об'єкту (предмету) злочинного посягання; форма діяння, готування до нього; завдана шкода; вид причинно-наслідкового зв'язку; спосіб; місце; час; обстановка; знаряддя та засоби вчинення злочину; вчинення злочину гру-

пою осіб за попередньою змовою, організованою групою чи злочинною організацією; одночасне виконання суспільно корисних дій (необхідна або уявна оборона, крайня необхідність, затримання злочинця, виконання законного наказу або розпорядження, діяння, що вчинене в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації); поведінка, вік, стать, стан потерпілої особи;

- обставини суб'єктивного характеру під час вчинення злочину: повнота здатності усвідомлювати свої дії та керувати ними, перебування під впливом сильного душевного хвилювання, погрози, примусу, матеріальної, службової чи іншої залежності; форма вини, емоційний стан, мета та мотив вчинення злочину;

- обставини об'єктивного характеру після вчинення злочину: ухилення від досудового слідства та суду; вчинення після злочинного діяння дисциплінарного проступку, адміністративного правопорушення чи злочину; з'явлення із зізнанням (добровільні заява або повідомлення особи про вчинене); активне сприяння розкриттю злочину; відшкодування особою завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди; примирення з потерпілим; виправдання довіри колективу; виконання заходів виховного характеру; дотримання громадського порядку, трудової дисципліни; виконання взятих на себе зобов'язань; зміна обстановки, внаслідок якої вчинене діяння та/або особа втратили суспільну небезпечність;

- обставини суб'єктивного характеру після вчинення злочину: щире каяття особи після вчинення нею злочину, особливо в частині визнання вини та засудження своєї поведінки.

З даного переліку випали обставини суб'єктивного характеру до вчинення злочину, оскільки в силу того, що їх важко об'єктивно оцінити, вони не мають великого кримінально-правового значення.

Зазначені у висновках критерії оцінки суспільної небезпечності особи пропонуємо врахувати в якості доповнення до постанов Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» та від 23.12.2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності».

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/234114/print1499853125038454> (дата звернення: 10.10.2017).
2. Лиеде А. А. Общественное поручительство в уголовном судопроизводстве. Рига: Латв. Гос. ун-т, 1963. 186 с.
3. Манаев Ю. В. Уголовно-правовое содержание обстоятельств, характеризующих личность виновного. *Советская юстиция*. 1968. №4. С. 12–15.

4. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1970. 254 с.
5. Гаверов Г. П. Общие начала назначения наказания по советскому уголовному праву: учебное пособие. Иркутск: ИРГУ, 1976. 100 с.
6. Егоров В. С. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. 278 с.
7. Ніколаєнко Т. Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2017

Александр Владимирович ОЛИШЕВСКИЙ,

кандидат юридических наук

*(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)*

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ОБЩЕСТВЕННОЙ ОПАСНОСТИ ЛИЦА

Определено понятие «критерии оценки общественной опасности лица». Проанализированы обстоятельства, характеризующие степень общественной опасности лица. Классифицированы критерии оценки общественной опасности лица на обстоятельств объективного и субъективного характеров до, во время и после совершения преступления. Выделено юридически значимые критерии оценки общественной опасности лица.

Ключевые слова: *критерии оценки, обстоятельства, общественно опасная личность, общественная опасность лица.*

Oleksandr V. OLISHEVSKYI,

candidate of Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRITERIA OF PERSON'S PUBLIC DANGER EVALUATION

Problem's setting. There is no concept and relevant criteria of person's public danger evaluation.

Analysis of recent studies. There are several areas of study of an offender person – criminological, criminal law, operative, forensic, psychological and others. All of them together give a single picture of the characteristics of a person.

Objective of the research. To define the term 'criteria of person's public danger evaluation' and summarize relevant criteria.

Conclusions. Criteria of person's public danger evaluation are circumstances that characterize her behavior, living conditions, needs, internal mental and volitional processes before, during and after a crime. In other words, these are circumstances of objective and subjective nature before, during and after a crime. The first ones include behavior and living conditions of a person, and to others – personality, internal mental and volitional processes.

Keywords: *evaluation criteria, circumstances, socially dangerous person, person's public danger.*